

Kicsi Noémi

Az 1948 utáni erdélyi unitárius énekvezérképző tanfolyamok rövid története (1950–1976)

A kereszténység zenéje történelmileg a mindenkori teológiai irányvonalaknak, eszmei áramlatoknak volt alárendelve, és így a különböző vallások, felekezetek, csoportok határozták meg azt, hogy tulajdonképpen mit, hogyan és ki közvetít. „A zene, csakúgy mint a többi művészeti ág, maga is az isteni teremtés rendjére és mintájára adott válaszreakció.”¹ Ebből az állításból kiindulva az 1948 utáni erdélyi egyházi zene alakulásáról elmondhatjuk, hogy nemcsak a teológiai irányvonalak, hanem a külső, politikai változások is befolyásolták. Az alárendelt helyzetű *ki, mit és hogyan közvetít* folyamatban a kérdés egyenkénti boncolgatásában talán sikerül tetten érni e kapcsolat működési mechanizmusát, aktorainak kommunikációs eszközeit, viselkedési módját, szokásait. Az itt tárgyalt téma hiányzó láncszemként kapcsolódik a református és katolikus kántorképzéssel kapcsolatos eddigi kutatásaimhoz, ugyanis ilyen jellegű feltáró alap kutatás az unitárius egyházban még nem történt. Az erdélyi római katolikus egyházzene helyzetéről – a teljesség igénye nélkül – Geréd Vilmos² írt néhány rövidebb cikket, a gyulafehérvári Kántoriskola egészen rövid történetét Marton József³ foglalta össze, míg a református kántorképzés történetéről Benkő András,⁴ annak tanulságairól Almási István⁵ jelentetett meg tanulmányokat. A római katolikus kántorképzés folyamatos volt a kommunizmus idején is. A dr. Faragó Ferenc által 1953-ban alapított Gyulafehérvári

Kicsi Noémi (1972) – doktorandusz, tanár, BBTE – Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Kolozsvár, Kántor-Tanítóképző Főiskola, Marosvásárhely, kicsi.noemi@gmail.com

A kutatás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Oktatási Igazgatóság Külhoni Pályázatok Osztálya Márton Áron Pályázata ösztöndíj segítségével valósult meg. A tanulmány egy nagyobb kutatás része, mely az 1948 után tevékenykedő erdélyi kántorok életpályamodell megalkotását tűzte ki céljául. A témában még megjelent Kicsi Noémi: *Kántor, tanító vagy kántortanító? Magyaros Sándor kisfülpösi református kántortanító életpályája a 20. század történelmi eseményeinek tükrében* (= Erdélyi Múzeum LXXVIII. 2016/2. 103–113.), a „No, ez volt az élet történelem, ami így belevitt a kántorságba” (= A Csíki Székely Múzeum Évkönyve XI–XII. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda 2016. 247–274.), valamint *A kántori szerepök – kántori státus interdiszciplináris megközelítése. Maros megyei református kántorok 1948 után.* (= Táncozás Vilmos – Peti Lehel (szerk.): *Mágia, ima, misztika. Tanulmányok a népi vallásosságról.* Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriza János Néprajzi Társaság. Kvár 2019. 297–322.) c. tanulmányok.

¹ Andrew Wilson-Dickson: *Fejezetek a kereszténység zenéjéből. A magyarországi keresztény nagyegyházak zenéjének története.* Gemini Kiadó. Bp. 1997. 9.

² Geréd Vilmos: *Kántorképzés az Erdélyi Főegyházmegegyében.* Magyar Egyházzene XX(2012/2013). 435–436. A római katolikus kántorképzés történetéről lásd bővebben: Uő: *Az erdélyi katolikus egyházzenei képzés múltjáról, jelenéről és kilátásairól.* Magyar Egyházzene I. (1993/1994)/243–245.

³ Dr. Marton József: *A Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegye a 20. században.* Pro-Print Könyvkiadó. Csíkszereda 2014. 232–233.

⁴ Benkő András: *Református kántorképzés Erdélyben a két világháború között.* I–II. Magyar Egyházzene III(1995/1996). 3. 311–326, illetve 4. 473–484. Uő: *Kántorképzésünkéről.* Művelődés L(1997). 4. sz. 29–32.

⁵ Almási István: *Kántorképzésünk tanulságai és távlatai.* Erdélyi Múzeum LXIII(2001). 1–2. 129–133.

Római Katolikus Kántoriskola⁶ 37 éven keresztül Romániában az egyetlen magyar tannyelvű katolikus iskolaként működött. Az erdélyi római katolikus egyház 2011-ben ünnepelte a kántorképzés 150. évfordulóját.⁷ Ilyen hagyományt sem a református, sem az unitárius egyház nem tudhat magáénak. Kezdeményezések, próbálkozások voltak ugyan, de központosított, állandó jellegű képzés nem történt. Ebből a periódusból református egyházkerületi kántorképzésről nincsenek adataink, az unitárius énekvezéreképzésről is a kolozsvári unitárius gyűjtőlevéltárban egyéb iratok után kutatva szereztem tudomást.⁸ A szakirodalom terén, ami a református kántorképzést és a kántorok helyzetét illeti, az 1948–1990 közötti időszak vakfolt maradt mind Benkő András, mind Almási István tanulmányaiban, s az unitárius kántorokról még annyit sem tudunk.

Az énekvezéreképző tanfolyam levéltári dokumentumai

A Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában a püspökség által szervezett énekvezéreképző tanfolyamokra vonatkozóan 1966-tól dobozolt dokumentumokat őriznek csupán. Mint ismeretes, a második világháború után az államosítás következményeképpen az egyházi levéltárak szigorú román állami ellenőrzés alá kerültek,⁹ és az 1989-es változások után a visszaszerzett anyag szakszerű rendezése, rendszerezése, dobozolása, valamint a levéltár fejlesztése még folyamatban van.¹⁰ A behatóbb kutatás során előkerültek olyan korábbi dokumentumok másolatai is, amelyek ugyanakkor lehetővé tették az államosítást követő 1950. évi első tanfolyam szervezése és elindítása körüli események feltárását. Ezek alapján próbálom tehát rekonstruálni az erdélyi unitárius énekvezéreképző tanfolyam történetét 1950-től 1976-ig, azaz az utolsó próbálkozásig.

Dr. Petru Groza miniszterelnöksége alatt az 1948/178. sz. vallásügyi törvény¹¹ értelmében újjászervezik a vallásügyekért felelős közigazgatási szerveket, melyeknek fő feladatuk a „vallásszabadság és lelkiismereti szabadság” biztosításának ellenőrzése és felügyelete volt. Ez az ellenőrzés az egyházak önkormányzatára és hitéletére is kiterjedt. Intézményesített formában a Kultuszminisztériumon (Ministerul Cultelor), majd 1957-től az Egyházügyi Főosztályon¹²/Vallásügyi Államtitkárságon¹³

⁶ 1990-től Szemináriumi Liceum néven, majd 1997-től Gróf Majláth Gusztáv Károly Római Katolikus Teológiai Liceum (Kisszeminárium) név alatt az állami oktatási hálózat része. A kántorképzés ma már opcionális. Bővebben lásd a Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség honlapján. Online: <https://ersekseg.ro/hu/content/beiratkozas-es-kepessegvizsga-gyulafehervari-grof-majlath-gusztav-karoly-romai-katolikus-5>. Utolsó megtekintés: 2020.02.12.

⁷ Fodor György: *Ballagás kapcsán a százötven éves erdélyi kántorképzésről*. Vasárnap Katolikus Hetilap XXI(2011). 24. 1.

⁸ Külön köszönöm Molnár Lehelnek, a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára levéltárosának, hogy felhívta a figyelmemet ezekre a dokumentumokra, és lehetővé tette az énekvezéreképző iratanyagának kutatását.

⁹ A levéltár államosításának eklatáns példája Kelemen Lajos hagyatékának sorsa, melyet Kovács Sándor *Egy hagyaték sorsa. Kelemen Lajos személyi levéltárának „államosítása”* c. tanulmányában ismertetett. A szerző a személyi hagyaték elkobzása mellett a Securitate unitárius levéltári ténykedéseit, valamint „az unitárius levéltár újabb titkai”-t tárja az olvasó elé. (*Erdélyi Múzeum* LXV(2013). 4. 108–124.)

¹⁰ A Magyar Unitárius Egyház hivatalos honlapja. Online: <https://unitarius.org/szerkezet/magyar-unitarius-egyhasz-kolozsvari-gyujtoleveltara/> Utolsó megtekintés: 2020.01.12.

¹¹ Monitorul Oficial, 1948. augusztus 4. 178. szám, 177. számú törvény, 6392–6396.

¹² Nagy Mihály Zoltán – Denisa Bodeanu: (*Le*)*Hallgatásra ítélve. Márton Aron püspök lehallgatási jegyzőkönyvei (1957–1960)*. Lector Kiadó – Varadinum Alapítvány Kiadó – Iskola Alapítvány Kiadó. Marosvásárhely – Nagyvárád – Kolozsvár 2019. 32.

¹³ Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium*. I. Kriterion Könyvkiadó. Kolozsvár 2014. 13.

Vallásügyi Osztályon¹⁴/Vallási Ügyosztályon¹⁵ (Departamentul Cultelor) keresztül valósult meg.¹⁶ A történészek, egyháztörténészek írásaiban nincs egységes magyar fordítása az intézménynek, ezért jelen tanulmányban – a felekezeti hovatartozásra való tekintettel – a következőkben Pál János unitárius lelkész, egyháztörténész által használt megnevezést: *Vallásügyi Osztályt* fogom alkalmazni. 1948-tól Romániában az egyház és az állam szétválasztását megtestesítő szekularista, szeparációs modell helyett a jozefinista elképzelés érvényesült, mely jogi értelemben az állami ellenőrzést és beavatkozást kodifikálta.¹⁷ „Az egyes vallási közösségek megítélése és a velük kapcsolatos intézkedések szorosan összefüggtek az adott egyház együttműködési hajlandóságával.”¹⁸

Az unitárius egyház felső vezetőségében az 1956 utáni letartóztatások, bebörtönzések,¹⁹ az egyéni megfigyelési dossziék megnyitása olyan egyházpolitikát eredményezett, amely a végbement személycseréken, mentalitásváltáson keresztül a túlélésért folytatott harc volt. Az akkori egyházpolitikát egyesek úgy értelmezték, hogy „az egyházvezetés lefeküdt a kormánynak”,²⁰ mások pedig azt kérdezték, hogy: „mi helyesebb? A Márton Áron magatartása, aki hajthatatlan volt, és akit a legaljasabb módon bebörtönöztek? Mit tud tenni ilyen helyzetben népe érdekében?... Nehéz történelmi időköt élnék, élet-halál harc folyik, ennek figyelembevétele alapján ítélje meg az egyházszervezést.”²¹ Dr. Kiss Elek²² akkori püspök „úgy véli, hogy az egyház és mindannyiunk érdeke, hogy az állammal minél nagyobb békességben, harmóniában éljenek. Az ő feladata, hogy az egyház érdekeit védje, ezt is teszi, de ezt csak úgy lehet, ha figyelembe veszik a valós helyzetet, amiben élnek. Ez nem azt jelenti, hogy engedjenek, behódoljanak, de jelenti a Vallásügyi Osztály utasításaihoz való igazodást, a létező keretekbe való beilleszkedést, az arra való törekvést, hogy az állam törvényeit tiszteletben tartva érjenek el eredményeket.”²³

¹⁴ Pál János: *Unitárius egyházvezetés 1945–1965. Egy célcsoport metamorfózisa?* Magyar Kisebbség XVIII(2013). 1. 82–175.

¹⁵ Buzogány Dezső – Jánosi Csongor: *A református egyház Romániában a kommunista rendszer első felében.* L'Harmattan Kiadó. Bp. 2011. 11.

¹⁶ „Romániában a vallásügyeket eleinte a Ministerul Cultelor, Kutuszminisztérium intézte, amit az ötvenes évek közepén átalakítottak Nevelésügyi Minisztériummá, a vallásügyeket pedig a román Minisztertanács alá rendelt »Departamentul Cultelor« vette át (létrehozva a román Minisztertanács 1957.03.21/435-ös rendeletével). Magyar megfelelője a már korábban (1951) létesített Állami Egyháziügyi Hivatal. A Departamentul Cultelor korabeli hivatalos magyar fordítása: Vallásügyi Államtitkárság. Azon egyházak, amelyek számára engedélyezték, hogy belső hivatalos nyelvük a magyar legyen, gyakran használták ettől eltérő terminust: például »a departament«, »a Kultuszdepartament«. Szakirodalomban használt egyéb fordítás: Vallásügyi osztály (Pál János).” Molnár János: *Szigorúan ellenőrzött evangélium.* I. Kriterion Könyvkiadó. Kvár 2014. 13.

¹⁷ Nagy–Bodeanu: i.m. 32; Bánkuti Gábor: *A romániai jezsuiták a 20. században.* Jezsuita Kiadó. 2016. 64.

¹⁸ Nagy–Bodeanu: i.m. 32.

¹⁹ Lásd bővebben Pál-Antal Sándor: *Áldozatok – 1956. A forradalmat követő megtorlások a Magyar Autonóm Tartományban.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2006. 186–206.

²⁰ Pál: i.m. 161.

²¹ Pál: i.m. 162.

²² Dr. Kiss Elek püspök 1888. március 28-án született Medeséren (Udvarhelyszék). 1915-től hat évig kissolymosi (Hargita megye) lelkész, 1921-től teológiai tanár, a kolozsvári Teológiai Akadémia öszövetségi tanszék professzora 25 évig. A Zsinati Főtanács 1946. szeptember 15-én, Székelykeresztyúron választja meg az erdélyi Unitárius Egyház 27-ik püspökének. 1971. dec.7-ig tölti be ezt a tisztséget, e napon bekövetkezett haláláig. A fontos egyházi tisztségei mellett széles körű egyházi irodalmi munkásságot tudhat magáénak szerkesztőként, főszerkesztőként, íróként egyaránt. „Az Államtanács Elnöksége közéleti munkásságáért az »A XX-a aniversare a eliberării Patriei«, és »A XXV-a aniversare a eliberării Patriei« érmet, valamint az »Ordinul Steaua Republicii« II. osztályú érdemrendet adományozta.” – áll a Keresztény Magvetőben megjelent nekrológiájában. (Keresztény Magvető LXXVII(1971). 4. 149–152.)

²³ Pál: i.m. 161.

Az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában őrzött dokumentumok alapján egyértelművé vált, hogy a Romániában elfogadott és az állam által elismert felekezetek minden tevékenységükről jelentést küldtek a minisztériumba. A Vallásügyi Osztályon más-más tisztviselő felelt a különböző ügyekért, olyan feladatokért, mint például a személyzet mozgása vagy az oktatás/oktatásszervezés nyomon követése. A Kolozs megyei felhatalmazott,²⁴ Ladislau Vișan²⁵ vizsgálta át konkrétan az unitárius énekvezérképzéssel²⁶ kapcsolatos kérelmeket, beadványokat, tájékoztatókat, és küldte vissza az ezekre meghozott döntéseket, engedélyeket. Bukarestben a Vallásügyi Osztályon 1977-ben került újra konkrétan terítékre a képzés ügye, amikor Ladislau Vișan, a Valásügyi Osztály tisztviselője, Sorin Iulian igazgató (tulajdonképpen aligazgató) és Hoinărescu Tepeș főinspektor megbízásából tájékoztatást kért az énekvezérképző vizsgabizottság működéséről,²⁷ ugyanis Vișannak „nincs tudomása, hogy ez valamilyen szabályzat alapján működne”²⁸ 1950-től, a tanfolyam engedélyeztetésének első lépésétől kezdve Sebe Ferenc²⁹ előadó az, aki mindvégig szervezi, tartja a kapcsolatot a püspökökkel, a Tanáccsal, a zenei bizottsággal, az énekvezérképző tanfolyam vezetőivel, esperekkel, a román hatósággal.

1950–1960 között

Az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa 1950. november 14-én fogalmaz meg először egy beadványt,³⁰ mely szerint a kántortanítók pályaelhagyására, nyugdíjba vonulására, illetve a nagyfokú kántorhiányra hivatkozva kéri a „miniszter urat” egy próbatanfolyam beindításának – tulajdonképpen utólagos – elfogadására. A Főtanács átvizsgálva a kántorok ügyét, úgy látta, hogy szükség van egy énekvezérképző iskolára/kántoriskolára, mivel az Unitárius

²⁴ A felhatalmazottak működéséről lásd bővebben Adrian Nicolae Petcu: *Activitatea departamentului cultelor în atenția securității (1970–1989)*. Caietele CNSAS II(2009). 2(4). 69–120. 88; Uő: *Înputernicitul de culte între conformism și asigurarea libertății naționale*. Caietele CNSAS VI(2013). 1–2. 7–82; Vladimir Tismăneanu: *Raport final. Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România*. Humanitas, Buc. 2007. 456–459.

²⁵ Ladislau Vișanról lásd bővebben Denisa Bodeanu: *A gyulafehérvári egyházmegye papságának közhangulata Márton Áron püspök kiszabadulását (1955. Január) követően*. Pro Minoritate XIII(2014). 4. 83–102. 96; Adrian Nicolae Petcu: *Activitatea departamentului cultelor în atenția securității (1970–1989)*. Caietele CNSAS II(2009). 2(4). 69–120. 88.

²⁶ Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltára (rövidítve MUEKvGyLt) Énekvezérképző tanfolyam iratanyagai. Irrattári jel: II.A.45/2. Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa (UEKT) 760/1967. sz. leirata.

²⁷ MUEKvGyLt. II.A.45/2. 1977/1. Jegyzet. 1977. május 7.

²⁸ Uo.

²⁹ Sebe Ferencről lásd bővebben dr. Kovács Lajos püspöki jelentését: *Keresztény Magvető 1983/1. 7–17. 7.*

³⁰ Pál János lelkész-egyház-történész *Ellenállás, alkalmazkodás, kiszolgálás. Az unitárius egyház szerepkörei (1945–1965)* címmel a Securitate egyéni és operatív dossziéit átvizsgálva bemutatja az unitárius egyház csúcsvezetését, főként azokat, akik kompromisszumot kötöttek az államhatalommal. 1951-ben még veszélyes elemnek tekintett Sebe Ferenc 1963-ban a püspök bizalmát élvező tanácsosi minőségében információkat szolgáltat a belügyi hatóságoknak. „Bár nem állnak rendelkezésünkre konkrét dokumentumok Sebe Ferenc kolozsvári lelkész beépítésére vonatkozóan, a beszerzés ideje (1959), valamint az ellene felsorakoztatott nacionalizmus, irredentizmus vádjai arra utalnak, hogy nevezett ugyancsak az 1956-os eseményeknek köszönhetően vált a belügyi szervek áldozatává. Forrásaink szerint az aktív egyháztársadalmi és vallás-erkölcsi nevelési tevékenységet folytató Sebe beszerzésének kérdése 1959 szeptemberében merült fel a belügyi hatóságok körében. Az ellene megfogalmazott vádak koncepcióis, avagy valós voltát nem tudjuk meghatározni, ugyanis Sebe azokat tagadta, a végeredményt tekintve azonban valószínűsíthető, hogy az együttműködést ő is a letartóztatás és a börtönbüntetés elkerülése végett vállalta magára.” (Pál János: *Unitárius egyházvezetés 1945–1965. Egy célcsoport metamorfózisa?* Magyar Kisebbség XVIII(2013). 1. 82–175. 118.)

³⁰ MUEKvGyLt.: II.A.45/2. UEKT. Ikt. sz. 961/1950.

Egyházban eddig ilyen még nem volt, de azt is szem előtt tartották, hogy egy iskola létrehozása és megszervezése alaposabb előkészületet igényel. A Főtanács tagjai első lépésben még csak tanfolyamban, rövid képzésben látták a gyors megoldást, ezért az Énekvezér-képesítő Bizottság kidolgozott egy új működési szabályzatot, amit mellékeltek jóváhagyásra. Ezenkívül tájékoztatták a Vallásügyi Osztályt, hogy akik vizsgára szerettek volna állni, azoknak elkezdték a felkészítőt. Ez a tanfolyam 9 személlyel megkezdődött – állt a miniszternek címzett jelentésben –, és ennek a próbatanfolyamnak tapasztalatai alapján fogják kidolgozni a tantárgyi terveket, amelyeket szintén felterjesztenek majd elfogadásra. Egy kántoriskola létrehozása mindenképpen a püspökség és a szakbizottság állandó gondja lesz, de a kényszerítő körülményekre való tekintettel, mármint az egyre sürgetőbb kántorhiány miatt, egyelőre maradnak a fent jelzett felkészítőknél. 1951. január 10-i beadványban hivatkoznak az előző levelükre, ismét kéri a Vizsgáztató Bizottság összetételére és ennek működési szabályzatára vonatkozó jóváhagyást. Ugyanakkor kéri a négy hónapos, két szakaszban (1951. január 20. – március 20. között, illetve valamikor ősszel), Kolozsváron tartandó tanfolyam engedélyezését.³¹ Itt mellékeltek a négy hónapra szóló tantárgyi tervet, a szabályzatot, valamint a résztvevők névsorát. A négy hónapig tartó tanfolyam tervezete 9 témakört tartalmazott különböző óraszámokkal. Ezek a következők voltak: 1. Zeneelmélet 32 óra; 2. Szolfézs és zenediktálás 32 óra; 3. Orgona 30 óra; 4. Hangszerelmélet és formatan. Zenetörténet, kórus szervezés és vezetés 16 óra; 5. A Román Népköztársasági Unitárius Egyház álláspontja a békeharcban³² 36 óra előadás + 16 óra szeminárium; 6. Liturgia 8 óra; 7. Jézus etikája 8 óra; 8. Az ember mint legértékesebb lény 8 óra; 9. Az unitárius egyház története és kánonja 16 óra.

A kultuszminisztérium 1952. január 9-én kelt válaszelevelében³³ fogadta el a tantárgyi terveket és a képzés első részének lebonyolítását. A folytatásról, a tanfolyamra jelentkezőkről egészen 1960-ig nincsenek adatok, dokumentumok.

1960–1970 között

A következő időszakról, az 1960–1967 közötti periódusról abból az 1968. február 16-án benyújtott jelentésből tudunk meg néhány információt, amelyet Sebe Ferenc előadó írt alá és adott át dr. Kiss Elek püspöknek. Ebben Sebe Ferenc fő tárgysorozati pontként az Énekvezérképző Vizsgabizottságba a zenei tárgyak kikérdezésére két zenei szakértő kijelölését/jóváhagyását

³¹ Uo. Ikt. sz. 17/1951.

³² A tantárgy a következő témaköröket tartalmazta: 1. A társadalmi rétegek és az osztályharc; 2. Különböző termelési módok; 3. A nagy októberi forradalom, a szocialista társadalom. Szovjetunió; 4. A szocializmus nagy tanítói: Marx, Engels, Lenin és Sztálin; 5. A kapitalizmus, a kapitalista kizsákmányolás; 6. Imperializmus, a kapitalizmus utolsó foka; 7. A gyarmatosított népek felszabadító harcai; 8. A Szovjetunió mint meghatározó tényező a népi demokráciák kialakulásában; 9. A felszabadulás utáni 6 év nagy megvalósításai; 10. A Román Nemzeti Párt mint vezető erő a Román Népköztársaságban; 11. A Román Népköztársaság Alkotmánya; 12. Hazafiság és nemzetközi proletarizmus. A nemzeti kérdés megoldása a Román Népköztársaságban. 13. A szovjet mezőgazdaság mint a világ legelőrehaladottabb mezőgazdasága; 14. A szocialista szövetkezetek szerepe és formái; 15. Az állami gazdaságok és a mezőgazdasági gépek, traktorok szerepe a szocializmus építésében; 16. Az első állami ötéves terv. A villamosítási terv; 17. A Román Népköztársaság rajonizálása mint a fejlődés garanciája; 18. A Néptanácsok szerepei és feladatai; 19. A Román Népköztársaság mint aktív tényező a békeharcban; 20. A Román Népköztársaság baráti kapcsolatai a népi demokratikus államokkal; 21. A demokratikus és antiimperialista tábor vezetője, Szovjetunió, a békeharcban. (Román nyelvről fordítás tőlem: K. N.)

³³ MUEKvGyLt.: II.A.45/2. 1952. jan. 9.

kéri. Minden egyéb dokumentum hiányában ez az összefoglaló ad néhány támpontot, hogy mi is történhetett az Énekvezérképző Vizsgabizottság tevékenységét illetően az elmúlt hét évben. Az előadó szerepe és tevékenységének fő célja – meglátásom szerint – alapvetően a vizsga szabályszerű megszervezésének és lebonyolításának vizsgálata. Sebe Ferenc többször is említi jelentésében a *Szabályzatot*, mely szerint minden alkalommal a püspökségnek legalább két személyt *megbízattal* kell *kijelölnie* a vizsgáztató bizottságba a zenei tárgyak kikérdezésére. Az 1960-, 1961-, 1964-ben megszervezett vizsgán három *megbízott* neve szerepel: Péterffy Gyula,³⁴ Erdős Mihály³⁵ és Kiss Károly,³⁶ viszont 1966-ban csupán egy személyt, Kiss Károlyt neveztek

³⁴ Péterffy Gyula 1909. június 7-én született Torockón. 1933-ban végezte el a kolozsvári Zeneakadémiát, és ugyanabban az évben ki is nevezik a székelykeresztúri Orbán Balázs Unitárius Főgimnáziumba zenetanárnak. Itt a tanítóképzősöknek karvezetést és orgonajátékot tanít. 1944–45 között orosz fogságba kerül, majd 1946-tól 1948-ig ismét zenetanár Székelykeresztúron. Az 1948-as államosítást követően a zeneoktatást törlik a tantárgyak sorából, így egy évig fizikát, természetrajtot, matematikát, tornát, szépírást oktat. 1948. decemberében dr. Kiss Elek püspök felkéri az újonnan alakult Egyetemi fokú Teológián a liturgiai és ének-zenei tárgyak oktatására (1338/1948. UEKT). 1950–54 között az unitárius énekvezérképző tanfolyamok vezetője. 1959-ben a Teológiák egyesítésével pár hónapig munka nélkül maradt. 1961-ben korrepetitor és zongoratanár Guttmann Mihály zeneiskolájában. 1968-ban betegnyugdíjazták, majd 1969 és 1973 között helyettesítő tanár végzős nyugdíjazásáig. 1979-ben súlyos betegen halt meg. Életrajzát lásd bővebben a János Zsigmond Unitárius Kollégium honlapján. – Online: <http://www.janoszsigmond.ro/hu/diakelet/peterffy-gyula-korus/2-content/200-peterffy-gyula>. Utolsó meglejtés: 2020.02.14.

Péterffy Gyula halálának 25. évfordulóján Guttmann Mihály *Péterffy Gyula emlékére* című írásában idézi fel a szeretetét és mélyen tisztelt kollégával való kapcsolatát, közös tevékenységüket, találkozásait. Unitárius Közlöny LXXIV(2004). 2. 6–7.

A kolozsvári János Zsigmond Unitárius Kollégiumban 2009. március 22-én ünnepelték születésének 100., halálának 30. évfordulóját. A Péterffy Gyula nevével viselő kollégiumi kórus kegyelettel, tisztelettel emlékezett meg a lelkes zenetanáról. Ez alkalomból zászlóavatásra is sor került, melyet unokája, Péterffy Miklós műépítész tervezett. Az eseményről az intézet igazgatója, Popa Márta számolt be a Szabadság online újság Kult-Túra rovatában. Online: http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article,PArticleScreen.vm/id/22964?fbclid=IwAR3J84hy3Uou47tk5iDooy4gfJQ4q_Wyos6MRYChDIJAygr8sqcdrdNqQ2s. Utolsó meglejtés: 2020.02.06.

³⁵ Erdős Mihályt aranyosszentmihályi nyugalmazott kántorként említék Kecskés Gyöngyvér unitárius kántornő a vele készített interjúbán (az interjú készítette Kicsi Noémi 2019. szeptember 11-én). Kecskés Gyöngyvér 1960-ban szerezte kántori oklevelét. A település nevei Aranyosszentmihály/Alsófelsőszentmihály/Tordaszentmihály/Szentmihály (Kolozs megye). Románul: Mihai Viteazu, régebben: Sänmihaiu.

A MUEKGyLt-ban található törzskönyve alapján a következő életrajzi adatokat tudtuk rekonstruálni: Erdős Mihály 1885. április 25-én született ismeretlen helyen. Első feleségével, az unitárius Katona Zsuzsannával 1907-ben kötött házasságot, aki 1889. március 1-én született, halálának időpontja ismeretlen. Ebből a házasságból egy fiúk született, Mihály, 1913. június 28-án. Második felesége, Kolozsvári Róza reformátusból unitárius vallásra áttért nő 1890. június 2-án született. Ennek a lánya Gyulai Erzsébet. (MUEKGyLt: Nyugdíjintézeti törzskönyv.) Harmadik felesége Koszta Vilma volt, akire az 1960-ban Kolozsváron kántorképzős Kecskés Gyöngyvér úgy emlékszik, mint 35 éves körüli nőre, és aki szeretettel viselte gondját az akkor 79 éves „kántor bácsinak”. Kántortanítói/kántori állomáshelyei a Keresztény Magvető (1905. 6 sz. 309; 1912. 6 sz. 331) és az Unitárius Közlöny (1916. 7 sz.; 1925. 3 sz.; 1947. 2 sz.) alapján: 1905-ben kinevezik Csehétfalvára kántortanítónak, majd 1912-ben az állami tanítót kinevezik kántornak Nagyajtára. 1914-től részt vesz az első világháborúban, a 82. gyalogezredben az oroszok ellen harcol, bal kézfejét átlőtték, de több műtét után harctéri szolgálatra ismét alkalmassnak találták. Eközben Nagyszebenben szanitéc volt, irodai szolgálatot teljesített, majd visszaküldték a harctérre. 1925-ben Nagyajtáról Tordára helyezték énekvezér-tanítónak, előbbiek „fajlalták” távozását, utóbbiak „büszkén mondták magukénak” az „egyházias érzületű”, „önzetlen munkás”, „komoly kötelességtudással és jó modorral” rendelkező kántortanítót. 1947. január 26-án „megható istentisztelet és búcsúest keretében távozott gyülekezetétől”, Tordától. Élete során az egyházban több tisztséget is vállalt: nevelésügyi bizottsági előadó a tordaaranyosi fiókegyeletben, a Dávid Ferenc Egyeletben világi elnök (1933), dalosünnepek díjazott karnagya (1928). Az unitárius énekeskönyv 111. számú énekének dalszerzője.

³⁶ A vargyasi születésű Kiss Károly iskolaigazgató-kántortanító emlékiratait unokája, Kálnoki Kiss Sándor (1936) budapesti nyugalmazott mérnök szerkesztette köteté *Ha meghalok, csillag leszek... Kiss Károly kántortanító emlékirata (1889–1975)* címmel, felelős kiadója Sztankovits Zsuzsanna. A könyvet Budapesten, 2019-ben adta ki a család (unokái) korlátozott példányszámban a rokonok, ismerősök részére, kereskedelmi forgalomba nem került – tudtam meg Ilkei

ki, aki abban az évben csak erre az egy esetre kapott megbízást. A következő alkalomra, hogy elkerüljék a hasonló eseteket, Sebe Ferenc az 1968-as évre a püspöktől két személy kinevezését kéri. Kiss Károly 1961-től nemcsak az énekezők, hanem a lelkészek képesítő vizsgáján is kinevezett bizottsági tag volt.

A szabályok szigorú betartása/betartatása és az előírászerű ügyvitel mellett a dokumentumból az is kiderül, hogy ebben az időszakban hány személy szerzett énekezői oklevelet: az 1961-ben megszervezett februári vizsgán 1 személy, a márciusin 11 személy, 1964-ben 1 személy, 1966-ban 2 személy tett vizsgát az Énekezőképző Vizsgáztató Bizottság tagjai előtt. 1961–1967 között összesen 15 személy szerzett énekezői oklevelet. 1964-ben a vizsgázók között ott találjuk Erdős Mihály feleségét is, született Koszta Etelkát. Sebe Ferencnek fontos volt kiemelnie Erdős Mihály „személyes kérését”, hogy ő vizsgáztathassa feleségét. Ez a kiemelés értékítélet is egyben, mert bár a kérés humánus magyarázatára több feltételezésünk lehet, nem volt szabályszerű. A Bizottság vizsgáztatói csupán esetről-esetre kaptak kinevezést a tisztség betöltéséhez, illetve a tanfolyam vezetéséhez, ezért a velük való állandó konzultáció kérdése nem merült fel az unitárius egyház zenei életére vonatkozólag, sem a kántorképzés, sem a lelkészek zenei képzése kapcsán. 1968-ban Sebe Ferenc javaslatára az 1968. évre tervezett tanfolyam vezetését Gál Gyuláné sz. Péterffy Annára³⁷ (a továbbiakban Gál Anna) bízták, bizottsági tagként pedig Kiss Károlyt nevezték ki.

Árpád vargyasi unitárius lelképásztortól. Kisgyörgy Zoltán újságcikke szerint a kötetet Vargyason mutatták be 2019 tavaszán, a kántortanító születésének 130-ik évfordulóján. A kiadványt egy olyan CD-melléklet gazdagítja, amelyen Kiss Károly zenekari kísérettel kedvenc nép- és műdalai hallhatók, többek között a kötet címadó éneke is. Ezeket a felvételeket még Kolozsváron 1967-ben, 78 éves korában énekelte és rögzíttette orsós szalagra a kántortanító emlékül, „szíve őszinte szeretetével” a vargyasiaknak. A digitalizált korabeli felvételeket dedunokái mentették meg az utókor számára. Kiss Károly síremléke a kolozsvári Házsongárdi temetőben található. (Kisgyörgy Zoltán: *Vargyasi mementó. Háromszék Független Napilap. XXXI(2019). 8666. 2.*)

Kiss Károly életrajzának rövid összefoglalója emlékiratai alapján: 1889. április 5-én született Vargyason Kiss Tamás unitárius kántortanító és Vaska Ilona kilencedik gyermekeként. Elemi iskoláit 5. osztályig a vargyasi egyházi iskolában végezte, majd még négy évet a hosszúfalui Állami Polgári iskolában tanult. 1904–1908 között a kolozsvári Állami Tanítóképzőben megszerezte tanítói oklevelét. 1908-ban a vargyasi Unitárius Egyházközségben megválasztott kántortanító, 1909 márciusától állami tanító, ugyanez év májusától pedig gyülekezeti – püspök által kinevezett – énekező is egyben. 1913-ban feleségül vette Osváth Erzsébetet, három gyermekük született: Erzsébet, Zoltán és Margit. 1920–1940 között megszervezte és vezette a vargyasi Dalárdát, a Gazdakör jegyzője volt, megújította és vezette a Dávid Ferenc Ifjúsági Egyesületet. 1920-tól a vargyasi Unitárius Egyházközség felekezeti iskolájának igazgató-tanítója 1931-ig, mellékállásban pedig, szintén ebben az időintervallumban, könyvelő és pénztáros volt Bodor Ferenc vargyasi fakitermelő és fakereskedő vállalatánál. 1934–1940 között a vargyasi állami iskola magyar tagozatának tanítója. 1940-tól Kolozsvárra kérte kinevezését, ahol 1946-ig, nyugdíjazásáig a Horea utcai iskola tanítója, 1942-től pedig igazgatója is volt. 1946-ban a kolozsvári polgári iskolában tanított, 1947 őszén három hónapig a fogyasztási szövetkezet pénztárosaként dolgozott, emellett októbertől a kolozsvári 24. számú iskola tanítója, majd decembertől a Kolozsvári Unitárius Egyházközség adminisztrátora is. 1950-től a 4-es, 1952-től a 23-as számú kolozsvári iskolában tanított, 1953-tól ismét a 4-esben folytatta. 1956-ban a Drumul Nou szövetkezet vattagyárában volt vezető, végül 1957-ben ténylegesen nyugdíjba vonult. 1971-ben írta meg emlékiratát. 86 éves korában 1975. november 26-án hunyt el Kolozsváron. (= Kálnoki-Kis Sándor szerk.: *Ha meghalok, csillag leszek... Kiss Károly kántortanító emlékirata (1889–1975)*. Kiadták Kiss Károly unokái. Bp. 2019.)

³⁷ Gál sz. Péterffy Anna (Nutka) Torockón született 1911-ben a torockói igazgató-tanító-kantor harmadik gyermekeként. Nagyobbik bátyja Péterffy Gyula volt. A kottaolvasást születitől tanulta. 1932-ben férjhez ment Gál Gyula (1900–1987) torockószentgyörgyi unitárius lelkészhez. „Első ténykedése a Nőegylet megalakítása volt és ennek keretében a dalárda megszervezése. Harminc évig vezette a torockószentgyörgyi kórust. A kántorságot a bécsi döntés után vállalta el, miután sógora, Gál Dezső kantor Észak-Erdélybe menekült. 20 évig volt az egyházközség kántora, hittanórákon az éneket ő tanította. Férje nyugdíjazása után Tordán, majd 1962-től Kolozsváron volt énekező. 1971-ben, autóbalesetben hunyt el.” Részlet unokája, Zilahi Csaba villámposztán küldött leveléből. Ezúton is köszönöm Zilahi

Az 1967. év végétől 1968. év februárjáig zajló tanfolyam szervezése egy évvel korábban, már 1966-ban elkezdődött egy olyan engedélykéréssel, mely a bukaresti Vallásügyi Osztálynak címzett három hónapos felkészítésről szólt. A tanfolyam kizárólag zeneelmélet, összhangzattan és orgona oktatásra kért engedélyt, közölve a résztvevők pontos névsorát, lakcímét, végzettségét, valamint az oktatást vállaló személy adatait, elérhetőségét.³⁸ 1967. február 18-án Sebe Ferenc jelentette az Egyházkerületi Tanácsnak, hogy Alexa Augustin tartományi titkár-meghatalmazott szóbeli engedélyt adott az áprilisi tanfolyam megtartására.³⁹ Sebe Ferenc erre a telefonbeszélgetésre és engedélyre hivatkozva kérte a Vallásügyi Osztályt, tekintettel arra, hogy a résztvevők nem hiányozhatnak a tavaszi mezei munkákról, halaszthassák el a tanfolyamot novemberre.⁴⁰ Az engedélyt telefonon közölt 1144/1967 iktatószámmal a tartományi titkár megadta. A püspökség ezután hosszas levelezésbe kezdett az érintett gyülekezetek lelkipásztoraival, a részt venni szándékozókkal, a tanfolyam vezetőivel. A tanfolyam szervezésének kezdeti szakaszában legtöbb 8-10 személy és legfeljebb 30. életévét betöltött résztvevő jelentkezéséhez kötötték indulásának feltételét.⁴¹ Sebe Ferenc időközben megbeszélést folytatott Gál Annával, aki kérte az egyházi vezetőséget, hogy tekintsen el személyétől, és próbáljon valaki megfelelőbbet találni erre az intenzív és teljes odaadást kívánó munkára. Jelentős személyi és családi nehézségei miatt ugyanis csak végső esetben tudja elvállalni a tanfolyam vezetését. Maga helyett a volt segesvári énekevezért, Nagy Margitot és Kiss Károly nyugdíjas kántortanítót javasolja.⁴² Hogy mivel győzte meg Sebe Ferenc, nem tudni, de Gál Anna végül elfogadta a képzés vezetését. Az espereseknek szóló felhívásban közölték a tanfolyamon való részvétel feltételeit, ugyanakkor kérték a múlt évről elmaradt jelentkezőket,⁴³ újítsák meg kérésüket. Az eredetileg januártól áprilisig tervezett tanfolyamot novembertől – a karácsonyi szünet kivételével – februárig bonnyolították le. Az előre nem látható okok miatt (betegség, műtét) kevesebb személlyel ugyan, de 1967. november 1-jén megkezdték az oktatást.⁴⁴ A 6 résztvevő közül 4 személy részére – két személy kolozsvári volt – szállást a református teológia bentlakásaiban és az unitárius egyház tanácstermében biztosítottak, igény szerint pedig étkezési lehetőséget a konviktusban. Az UEKT a nem kolozsvári lakcímmel rendelkezőknek igazolásokat bocsátott ki, amellyel a hallgató a

Csaba unokának, Gál Barna fiának, Gál Endre unokaöccsnek az információkat. Életrajzát lásd bővebben: Zilahiné Gál Zsófia: *Gál Gyuláné Péterffy Nutka (1911–1971)*. Nők Világa. Az Unitárius Nők Országos Szövetségének Lapja. Kvá, 2004. Karácsony. 13–17.

³⁸ MUEKvGyLt.: II.A. 45/2. UEKT. 760/1967. ikt. sz. leirata.

³⁹ Uo. Szám nélkül. 1967. február 18. Sebe Ferenc jelentése az UEKT-nak. Ezt az információt megerősíti az UEKT. 395/1967. Ikt. Sz. leirata az Elnökségnek és Gál Gyulánának címezve.

⁴⁰ Uo. UEKT. 393/1967. ikt. sz. leirata.

⁴¹ Uo. UEKT. 1471/1967. ikt.sz. leirata.

⁴² Uo. Szám nélkül. 1967. szeptember 21. Sebe Ferenc jelentése az UEKT-nak.

⁴³ „Az elmúlt évben Bencze Béla homoródkeményfalvi 27 éves, Csép Gyula bágyoni 33 éves, Halmágyi Ferenc tordátfalvi 25 éves, Szabó Mihály homoródmálsi 46 éves és Székely Zsigmond tordai 30 éves afiai jelentkeztek a tanfolyamra.” UEKT. 579/1967.

⁴⁴ „Az 1967. november 6-án kezdődő énekevezéreképző tanfolyamra jelentkezettek névsora: 1. Andrásai Sarolt Oklándról, született 1941.VIII.30. Kolozsvárt, végzettsége érettségi és p.ü. technikum, foglalkozása háztartásbeli; 2. Csép Gyula Bágyonból, sz. 1933.XII.8., V. elemi osztály, földműves; 3. Fekete Éva Nyáradgálfalváról, operáció miatt visszalépett; 4. Halmágyi S. Ferenc Tordátfalváról, sz. 1945.IV.26, IV. elemi osztály, földműves, 5. Kibédi Ibolya Abásfalváról, sz. 1945.VI.22. Lécfalván, XI. osztály, háztartásbeli; 6. Rostás Dénesné Kolozsvárról, sz. 1913.VIII.4. Kadácson, IV. polg.isk., háztartásbeli; 7. Szabó Mihály Homoródmálsról, sz. 1917.II.3., VII elemi osztály, földműves.” (MUEKvGyLt II.A.45/2. 30.) A bukaresti központi szervek egyéb információkra is kíváncsiak voltak, mint például a társadalmi eredet. Ilyeneket találunk a jelentésben, mint „mic burghetz”–kispolgár, „fáran mijlocas”–középparaszt eredet.

Lakosságnyilvántartó Hivatalban ideiglenes lakhatási engedélyét kellett kérje.⁴⁵ A román nyelvű igazolások mellett egy román nyelvre lefordított Jegyzőkönyv is található, amelyet az Unitárius Egyház Énekvezérképesítő Bizottságának 1967. november 25-én tartott ülésén vettek fel. Jelen vannak: dr. Kiss Elek püspök-elnök, dr. Kovács Lajos, dr. Bende Béla, Rostás Dénes,⁴⁶ Sebe Ferenc, Kiss Károly és dr. Erdő János tagok. A gyűlés célja a tanfolyammal kapcsolatos intézkedések „foganatosítása”. A dokumentum alapján megállapítható, hogy a hallgatók szigorú ellenőrzés alatt vettek részt a tanfolyamon. A két kolozsvári női személy közül egyet dr. Kiss Elek püspök látott vendégül (véltetően Andrásai Saroltot),⁴⁷ a bentlakás 14. és 16.-os szobájában lakók felügyeletével és a rendszeres tanulás követésével Sebe Ferencet bízták meg.⁴⁸

Ezeket a három, illetve négy hónapos tanfolyamokat a gyülekezeti igényeknek megfelelően szervezték. A helyi lelkészek kántorigényüket jelezve a püspökségnek, időnként sürgették a képzést, máskor pedig a püspökség szorgalmazta a kántorjelöltek felkutatását. Elég jelentkezővel megtartották, ellenkező esetben akár évekre is elnapolták a tanfolyamot. A helyi lelképásztorok mint kapcsolattartók a püspökség és az alkalmazottaik között részt vettek a toborzásban, akár kötelezhettek, jobb esetben csak felhívták a figyelmet a lehetőségre azok számára, akik még nem rendelkeztek énekvezéri/kántori oklevéllel. A püspökség többször is felszólította azokat a lelkészeket, akiknek felesége még nem kántorvizsgázott, de már gyakorló kántorok, „hassanak oda”, szorgalmazzák a tiszteletes asszonyok tanfolyamra jelentkezését. Az énekvezérképző megbízott oktatója a harmadik hónap lejártá után kiértékelte a hallgatók előmenetelét, felkészültségét, és javaslatot tett arról, hogy állhatnak-e vagy sem az egyházkerületi kántorvizsgára.

Gál Anna énekvezér, a kolozsvári tanfolyam előadója 1968. március hó 15-én a püspökségre a következőket „jelenti”: „Az előadás 1967. dec. 15-től 1968. jan. 3-ig, az ünnepekre való tekintettel szünetelt. Ettől eltekintve, a szombat délutánt és a vasárnapot kivéve mindennap délelőtt és délután is előadást, illetve gyakorlati órákat tartottam a hallgatókkal, naponta átlag 5-6 órát, amiről rendes jelenléti és haladási naplót vezettem. A tanfolyam alatt összesen 470 órát tartottam. Zeneelméletből, valamint ének és zene gyakorlatból az előírt anyagot elvégeztük. A tanfolyamon a hallgatók szorgalmasan, nagy érdeklődéssel és remélhetőleg eredményesen vettek részt. Általában igen jó közszellem alakult ki a hallgatók közt, és valamennyien jó egyházas érzésről tettek bizonyosságot. A tanfolyam ideje alatt részt vettek minden istentiszteleten és minden bibliaórán. A kimutatásban kezdőnek minősítettem mindenik hallgatót, habár Szabó Mihály homoróaldalmási és Pál Ákos székelyderzsi afiai már évek óta gyakorló énekvezérek. Azonban a kottaolvasásban és az ujjrakásban az egészen kezdőkkel sem tudják felvenni a versenyt, magas életkoruk miatt.

Javasolom, hogy mind a hat hallgatót bocsássuk vizsgára. Vegyük azonban tekintetbe az elbírálásnál, hogy aki már 50 év körül van, annak sokkal nagyobb erőfeszítés kell az újjgyakorlatok

⁴⁵ MUEKvGyLt.:II.A.45/2. 1666/1967; 1667/1967; 1668/1967; 1669/1967. Az igazolásokban 5 hónapra adtak indoklást a Kolozsváron tartózkodásra. Ottlétük célja a Vallásügyi Osztályon jóváhagyott tanfolyamon való részvétel. A pontos lakcím mellett a bentlakási szobaszámot is feltüntették.

⁴⁶ Rostás Dénes felesége, Rostás Tar Ilona (sz. Kadács, 1913) is részt vesz a tanfolyamon. Kolozsvári lakosok. (MUEKvGyLt.:II.A.45/2. 47/1967.)

⁴⁷ Andrásai Sarolt, Andrásai György oklándi lelkész felesége Kolozsváron született. (Unitárius Lelkeszi Hivatal Oklánd. lkt.sz. 71/1967.)

⁴⁸ MUEKvGyLt.:II.A.45/2. 58/1967. Jegyzőkönyv.

elsajátítására, mint egy fiatalnak. A jövőre nézve pedig hangsúlyozottan javasolom, hogy csak 30 éven aluli jelentkezők vehessenek részt az énekvezéreképző tanfolyamon.

Tisztelettel kérem jelentésem tudomásul vételét.⁴⁹

Az énekvezéreképző bizonyítványon öt vizsga eredménye állt: 1. Zenei ismeretek; 2. Egyházi ének; 3. Orgona-harmónium; 4. Egyházszertartás; 5. Általános ismeretek a Biblia, a hit és erkölcsstan, egyháztörténelem, egyházközigazgatás és valláserkölcsei nevelés köréből tárgyak. Az oklevelet tíz személy aláírása hitelesítette: az énekvezéreképesítő bizottság elnöke dr. Kiss Elek püspök, a bizottság jegyzője dr. Erdő János, a bizottság tagjai dr. Kovács Lajos, Sigmond József, Szabó Árpád, Kiss Károly, Márkos Albert, Gál Anna, dr. Bende Béla, Sebe Ferenc.

1970–1978 között

Az 1971-ben szervezett tanfolyam vezetésére Péterffy Gyulát kérte fel a püspökség, aki el is vállalta a felkészítést bizonyos feltételek mellett. A tanfolyam időpontját az 1971. november 1-je és 1972. március 1-je közötti időszakra javasolta Péterffy, viszont a résztvevők létszámával kapcsolatban ragaszkodott ahhoz, hogy az ne legyen több 8 főnél. A tanfolyam óradíját hat résztvevő esetén személyenként havi 200 lejben, nyolc résztvevővel pedig 180 lejben állapították meg. A Teológiai Intézet konviktusában az étkezés díja havonként 475 lej vagy napi díja 14 lej volt személyenként. Az elszállásolást az intézet bentlakásaiban, a tetemes egyéb kiadásokra való tekintettel, díjtalannak javasolta Péterffy Gyula. Az eredményes munka biztosítására még két harmóniumot kért a püspökségtől.⁵⁰

Az 1971 júniusában elkezdett szervezés – a kiküldött felhívások és körlevelek – mellett szeptemberben szomorúan veszik tudomásul, hogy „az egyházközből egyetlen jelentkező sem érkezett be”. Elkésérlítő volt azért is, mert az alkalmazott énekvezérek közül nagyon sokan képzés nélkül dolgoztak – jegyzik meg az egyik toborzólevélben. Ismét felszólítják azokat a tehetősebb egyházközségeket, ahol nincsenek képzett énekvezérek, hogy gondoskodjanak „alkalmas ifjaknak a tanfolyamra való felküldéséről”.⁵¹ Decemberben az eredménytelen felhívásokra való tekintettel és a Péterffy Gyulát ért autóbaleset miatt,⁵² amiből nem gyógyult fel teljes mértékben, meghozzák a döntést, hogy a tanfolyam egyelőre nem rendezhető meg.⁵³

Időközben az Énekvezéreképző Bizottság napirenden tartja a tanfolyam szervezésének ügyét, de 1972–1973-as évre is csupán egy jelentkező akad, ezért ebben az évben sem tartják meg a képzést. Ismét hangot adnak véleményüknek, hogy „nem fogadható el az az állapot sem, hogy számos képzetlen énekvezér működik ideiglenes jelleggel. Ez a jelleg azonban évekig, sőt évtizedekig tart. Ezek között szerepel több lelkész is, akik nem igyekeznek letenni az énekvezéreképesítő vizsgát.”⁵⁴

1973-ban már több reménységgel néznek az év vége felé, mert tudomásuk van arról, hogy több gyülekezetből is készülnek a tanfolyamon való részvételtre, tudniillik Szentábrahám,

⁴⁹ MUEKvGyLt.:II.A.45/2. 28/1968.

⁵⁰ Uo. 11/1971.

⁵¹ Uo. Kivonat elnökségi ülésről. 1117/1971. UEKT. 1971. szeptember 30.

⁵² Megj: Péterffy Gyula húga, Gál Anna 1971-ben autóbalesetben elhunyt.

⁵³ Uo. Kivonat elnökségi ülésről. 1971. december 2.

⁵⁴ Uo. Kivonat elnökségi ülésről. 1287/1972.UEKT. 1972. október 5.

Felsőrákos, Rava, Csegez, Homoródalmás, Énlaka, Tarcsafalva, Kobátfalva, Oklánd, Aranyosrákos, Magyaroszovát egyházközségekből akadtak jelentkezők. Egy nyolcszemélyes névsor jelzi az 1973. november 1-je és 1974. március 1-je között megszervezendő képzésre jelentkezőket, viszont további adatunk nincs arról, hogy valójában hányan végezték el, és szereztek bizonyítványt, vagy volt-e egyáltalán szervezve énekvezérképesítő vizsga.

1974-ben összesen két személy jelentkezéséről (Bözödről és Ürmösről) tájékoztatott az egyházköri előadó, akik felkészítését csak magánúton, nem hivatalos úton tudták vállalni, viszont ennek költségei már 1000-1200 lejre rúgtak a négy hónap alatt. A bözödi jelentkező (véltetően tiszteletes asszony a nevéből ítélve) ilyen feltételek mellett is kitartott volna döntése mellett, ha az ürmösi kolléga is részt vesz a képzésen. Az ürmösi, 40 év körüli családos férfi, gyári munkás lévén, a szerződése felbontására várva, minden esetben, egyedül is hajlandó lett volna elvégezni a tanfolyamot. A püspökség elismeréssel nyugtázva az elhatározásukat, december 1-jére tervezte a felkészítést – írják a Bözödi Egyházközségnek címzett, dr. Kovács Lajos püspök és Sebe Ferenc előadó által aláírt levélben.⁵⁵ Egy másik levélből, a következő év tavaszán kiderült, hogy végül ez is elmaradt a kevés jelentkező miatt, ugyanakkor az ürmösi kántorjelölt kérte, hogy a vizsgára felkészülés anyagát, a tájékoztatót lennének szívesek neki megküldeni, mert a kolozsvári költségeket nem tudja megengedni magának, ezért közelebb, Brassóban készülne fel a vizsgára.

1975-ben is két érdeklődő akadt, de az előadó sajnálattal jelentette az espereseknek, hogy ilyen körülmények között tanfolyamot nem szerveznek, ellenben az arra vállalkozók magánúton készülhetnek az énekvezérképesítő vizsga letételére.⁵⁶

1976-ban „megfontolás tárgyává” tették, hogy egyáltalán „megrendeztessék-e az énekvezérképző tanfolyam”. Az utolsó jelentkezőről a magyarsárosi Unitárius Egyházközség Lelkészi Hivatalából kelt levélből értesülünk: „Főtisztelendő Egyházi Képviselő Tanács! Rég vártuk az időt, amikor mi is küldhetünk egy önként jelentkezőt énekvezéri felkészítőre. Jó unitárius család gyermeke. Apja: P. N. J., anyja B. A. Az előkészítőre jelentkező Zs. lányuk a kisebbik. Faipari szakmában dolgozik. Vezetőivel sikerült elintézni (Dicsőszentmártonban), hogy ez időre fizetés nélküli szabadságot kapjon. Saját költségén akar képesítő vizsgát, illetve oklevelet szerezni. A szülői önrzert tiltakozik az ellen, hogy valaha is valaki feltudná, hogy az egyházközség tanított. Tisztelettel kérem jelentkezési kérvényének az elfogadását s egyben arról is értesíteni, hogy milyen okmányokat kell beszereznie. Magyarsáros, 1976. október 20. Atyafiságos tisztelettel: aláírás olvashatatlan lelkész.”⁵⁷

Az énekvezérképző tanfolyam utolsó előtti levéltári dokumentuma az az elismervény, amelylyel Péterffy Gyula nyugdíjas zenetanártól átveszik az irattárba való elhelyezés és a jövőbeni esetleges felhasználás céljából 5 példányban a *Zeneelmélet énekvezérképző tanfolyam részére* című kurzust. Az utolsó pedig a Péterffy Gyula főtanácsi tagnak címzett levél, melyben dr. Kovács Lajos püspök és Sebe Ferenc előadó őszinte elismerésüket fejezik ki „azért a lankadatlan gondoskodásért, nem utolsósorban szakértelméért és gyakorlati útmutatásaiért, amelyek által eredményesen járult hozzá egyházi énekkultúránk, lelkészeink és énekvezéreink képzésének emelésében, illetve biztosításában”.

⁵⁵ Uo. 1379/1974. UEKT 1974. nov. 18.

⁵⁶ MUEKvGyLt.:II.A.45/2. 1208/1975. UEKT. 1975. okt. 16.

⁵⁷ Uo. Ikt. Sz. 80/1976. Magyarsárosi Unitárius Egyházközség Lelkészi Hivatala. 1976. okt. 20.

Interjúk, egyéb források összevetése a levéltári dokumentumokkal

Az 1948-as államosítást követően az átszervezett felekezeti főgimnáziumok helyét átvevő líceumokban a zeneoktatást mint tárgyat is megszüntették. A székelykeresztúri Orbán Balázs Unitárius Főgimnázium zenetanára, az orosz fogságból hazatért és 33 kilóra fogyott Péterffy Gyula,⁵⁸ többé már nem zenét, hanem matematikát, fizikát, tornát, szépírást⁵⁹ tanított azoknak a tanítóképzős diákoknak, akik addig unitárius harmónium- és orgonajátékot is tanultak a pedagógiai tárgyak mellett. Dr. Kiss Elek püspök 1948. december 15-én keltezett felkérésére Péterffy elfogadta az újonnan alakult Egyetemi Fokú Teológián a liturgia és ének-zenei tárgyak tanítását, így Kolozsvárra kerülve családjával együtt az unitárius egyházi zene szolgálatába szegődik élete végéig. A lelkészek zenei felkészítése mellett átvette az énekvezérek szakirányítását is. Neki köszönhető részben az énekvezérek képző tanfolyamok szellemi irányítása, ő biztosította a szakértelemi háttérrel a tanfolyamok megszűntéig. Munkatársakként ott voltak még Gál Anna énekvezér, Kiss Károly nyugdíjas kántortanító, Erdős Mihály nyugdíjas karnagy-énekes, akik felváltva vettek részt mind az énekvezérek képző vizsgákon, mind a tanfolyami oktatáson egyaránt.

Péterffy Gyula, valamint néhány tanfolyamot végzett kántor nevével a nyárádszentmártoni *Historia Domus* következő bejegyzésében találkozhatunk Simó Attila unitárius lelkész tollából: „A felekezeti iskolák 1948-ban történt államosításával az énekvezér-tanítók állami tanítókká váltak. Idegenbe helyezték őket. A munkatársak nélkül maradt lelkész kiválasztott 3 jó hangú énekes férfit. Buzaházáról Nagy Samut, Csikfalváról Dénes Lajost, Jobbágyfalváról Májai Zsigmondot. Megismertette velük a kottát és a hangszerek billentyűit. A földműveléshez szokott ujjak nehezen engedelmessé váltak. Ekkor jött segítségül a Főtiszt. Egyházközségi Tanács. Péterffy Gyula zenetanár vezetésével beindította az énekvezérek képző tanfolyamát Kolozsváron. Három tél tanfolyamai után kottista énekvezérek nyertünk. Közülük Nagy Samu fizetés nélkül szolgált Buzaházán 1982-ben bekövetkezett haláláig. Dénes Lajos szintén 1984-ben bekövetkezett haláláig szolgált kisebb megszakításokkal. Májai Zsigmond, aki fizetésének nagy részét rendszeresen visszaadta a jobbágyfalvi gyülekezetnek, mai napig szolgál. Ez az említett 3 férfiú akkor jött a gyülekezet segítségére, amikor az a legnagyobb történelmi változásokat élte át.”⁶⁰

1967–1978 között a meglévő iratok szerint összesen 20 kántorjelölt adta be kérését, igényét az unitárius püspökségre a tanfolyam elvégzésére. Ebből 13 személy nyolc osztályt, illetve nyolc osztálynál kevesebbet végzett, és 7 személy érettségizett. A 13 nyolc osztályt végzett személy között földműveseket, gyári munkásokat, szabót is találunk. Átlagéletkoruk 40-45 év körüli, a legfiatalabb 27 éves, a legidősebb pedig 54 éves. A nehéz, mezei munkához szokott, lemerevedett ujjakat nehezen lehetett a gyors váltásra rábírní, akiknek viszont már gyakorlatuk volt, azoknak a rögzült rossz ujjrend okozott gondot a kottából való játszás során.

A tanfolyam időtartama változott, hol három, hol négy hónapos felkészítésről szóltak a dokumentumok. Gál Anna tanfolyami oktató a 470 megtartott óra utáni kiértékelésében rezignáltan vette tudomásul, hogy az idősebb résztvevőknél jobb eredményre nem lehet számítani, de a fiatalabb, kezdő

⁵⁸ A Kolozsvári János Zsigmond Unitárius Kollégium honlapján dr. Szabó Árpád unitárius püspök foglalta össze Péterffy Gyula családi és életrajzi adatait. A kollégium kórusa az ő nevét viseli. Online: <http://www.janoszsigmond.ro/hu/diakelet/peterffy-gyula-korus/2-content/200-peterffy-gyula>. Utolsó megtekintés: 2020. 01. 30.

⁵⁹ Uo.

⁶⁰ Simó Attila: *Nyárádszentmárton lelképásztorai*. Közzéteszi Demeter József református lelkész. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok. V. 1–2. 35–78. 70.

kántorokkal is nehéz a haladás. A vizsgáztató bizottságot is arra kérte jelentésében, hogy legyenek tekintettel a vizsgázók életkorára (átlag életkor 50 év), mert az adott helyzetben a maximumot hozták ki magukból. Ettől függetlenül ezekre a kurzusokra a jó közhangulat, az „egyházias szellem” volt a jellemző, a résztvevők szorgalmasak és igyekvők, minden istentiszteleten és bibliáórán részt vettek.

A Kecskés Gyöngyvér⁶¹ unitárius kántornővel készített interjúból kiderült, hogy a viszonylag rövid ideig tartó tanfolyamokon életre szóló barátságokat alakítottak ki. Az 1961 tavaszán végződő tanfolyamon 11 személy vett részt Erdős Mihály nyugdíjas kántor vezetése alatt, többek között Kecskés Gyöngyvér is. A beszélgetés során, noha nagyon sok részletre nem emlékezett az énekvezérképző tanfolyamon történetekből, az is kiderült, hogy a tantárgyi struktúrában felsorolt és legtöbb óraszámmal szereplő (36 óra előadás és 16 óra szeminárium a három hónap alatt) *A Román Népköztársasági Unitárius Egyház álláspontja a békeharcban* tantárgyat gyakorlatilag nem tartották meg. Az ideológiai fekészítő csupán a képzés jóváhagyása miatt került be az oktatandó tárgyak közé. Hogy ezen órák megtartásának ellenőrzése megtörtént-e, volt-e valamilyen következménye, ezekből az iratokból nem derült ki.

Összegzés

Az államosítást követően 1950-ben fogalmazódik meg az unitárius egyház előljáróiban a kántoriskola gondolata. Nem vetették el teljesen a kezdeményezést, a püspökség ígéretéhez hűen napirnden próbálta tartani ennek ügyét, de az adott körülmények között a rövid távú képzésben találtak gyorsabb megoldást a nagyfokú kántorhiányra. Az egyházi vezetőség tagjai ahhoz az elithez tartoztak, akik nagy tisztelettel tekintettek a kántortanítókra, énekvezér-tanítókra. Péterffy Gyula és húga, Gál Anna, ahogy Kiss Károly is kántortanító felmenőkkel rendelkeztek, ez a pálya családi örökség, hagyomány volt a családban. Ők jöttek segítségül menteni a menthetőt, legalább a kántorutánpótlást biztosítani. A kántortanítók pályaelhagyása után mind a munkás, mind a paraszti rétegből kerültek ki kántorjelöltek, az értelmiségiek száma szinte elenyésző. Az 1956-os perek elhúzódása, az ítéletek végrehajtása, a személycserék, az ellenséges elemek kiküszöbölése, izolálása az 1960-as évek közepére „meghozta gyümölcsét”. A levéltári dokumentumok hiánya ebből az időszakból, ami a kántorképzést illeti, ilyen tekintetben érthető. Tervek, elképzelések voltak, példa erre a kántoriskola létrehozásának szándéka – amit a római katolikusok meg is tehettek mint számbelileg is erőfölénnyel rendelkező egyház –, de az unitárius egyház kis létszámú közössége a tehetetlenséggel és a megalkuvással küzdött.

A Missziói Bizottság⁶² és dr. Erdő János⁶³ többszöri jelzésére, hogy szervezzenek tanfolyamot, Sebe Ferenc előadó, egyházkerületi tanácsos folyamatosan szorgalmazta a püspökségen az énekvezérképző bizottság tagjainak rendes kinevezését, a résztvevők toborzását esperesi, lelkészi hivatalokban. A mindegyre növekvő kiadások, a jelentkezők csökkenő száma végül lehetetlenné tették a részvételt azok számára, akik még jelentkeztek volna. Az egyház anyagi gondjaival magára maradt, olyannyira, hogy a külföldiek segítségével sem bízhattak. A rendőrállami intézkedések,

⁶¹ Kecskés Gyöngyvér szülei Nyitrai Mózes és Deák Berta unitárius lelképásztorok 1956-os politikai foglyok voltak. Nyitrai Mózes önéletrajzát Keszeg Vilmos szerkesztette egy kötetbe *Palástban. Lelkészek szórványban* címmel Nagy Ödön és Hermán János lelképásztorok életrajzaival együtt (Mentor Kiadó, Marosvásárhely 2001).

⁶² MUEKvGyLt.:II.A.45/2. UEKT. 810/1973.

⁶³ Uo. 1196/1971.

lehallgatások, feljelentések kiterjedtek a Securitate által célszemélyeknek tekintett lelkészek megfigyelésekor az anyagi segítségkérésre is, mert azt a gyanút kelthették volna külföldön, hogy Romániában az egyházak nem részesülnek kellő támogatásban.⁶⁴ Sebe Ferenc szerint nem voltak anyagi gondjaik („mivel az állam nagyszabású terveibe illeszkedünk bele”⁶⁵). A valóságban az állam semmilyen anyagi keretet nem biztosított sem a képzésre, sem az alkalmazott kántorok fizetésére. A tanfolyamon oktatók kifizetése a résztvevők anyagi hozzájárulásából történt. Az oktatókról sem lehet mondani, hogy az anyagiak miatt vállalták volna el, mert azzal a honoráriummal, amiben részesültek, inkább karitatív tevékenységnek volt tekinthető a munkájuk. Adminisztratív szempontból a pár hónapos tanfolyam engedélyeztetése az 1977-ben átalakult Vallásügyi Osztály új vezetőségével embert próbáló, sőt lehetetlen feladatnak tűnt. 1976-ban már csak magánúton történik a képzés. Végül 1978-ra már le is mondtak még a tanfolyamok gondolatáról is. Az unitárius egyházi zene helyzetéről és a kántorok megbecsüléséről Pálffy Gyula már 1974-ben megfogalmazta lesúlytó véleményét, de csak 2012-ben jelent/jelenhetett meg a Keresztény Magvetőben.⁶⁶

Kiss Károly – aki több éven keresztül az énekvezéreképző tanfolyam és vizsgabizottság tagja volt, de az állami tanítói fizetéséből tartotta fenn magát –, emlékirataiból kiderül, hogy nem hitt ezekben a „gyorstalpalókban”, és egyszer sem említette az énekvezéreképző tanfolyamokbeli tevékenységét a visszaemlékezéseiben. Sem mint teher, sem mint elismerést kíváltó tett.

Egyházzenei szakember-utánpótlás hiányában az egyházi főhatóságok a megfáradt, túlerhelt, egyre idősebb nyugdíjas kántortanítókra, zenetanárookra, énekvezérekre számíthattak csupán, akik ők maguk sem szívesen vállalták a képzést. Sokszor a szakmaiság és a humánium közötti vergődés létérzése, illetve az olyan előljárósági döntések meghozatala, amelyekkel ők maguk sem értettek egyet, a maradék lendületet is megtörte. Abban a politikai helyzetben, mikor a lelkészfeleléseket állami munkahelyekre nem alkalmazták, a „kántoria” jelentette az egyetlen munkalehetőséget és jövedelemforrást, ezért a tanfolyami oktatók is elnőzöbbségek voltak velük szemben, mind a szakmai tudást, mind a korukat illetően. Egy kikristályosodott elképzelés, jövőkép nélküli egyházszervezés mellett a jelentkezők kényszerpályának, önkéntes munkának, kiegészítő tevékenységnek, vagy a szó legnemesebb értelmében szolgálatnak tekintették a kántorságot.

Short History of Unitarian Cantor Training Courses from Transylvania after 1948 (1950–1976)

Keywords: cantors, training courses, Unitarian Church of Transylvania, confessional schools, Department of Religious Denomination, communist authorities and the Securitate.

The present paper follows the history of training courses of the unitarian cantors between 1950–1976, based on archival materials of the Hungarian Unitarian Church from Transylvania, documents, interviews and published articles. The analysis tries to reveal the remaining possibilities of religious education under the severe control of communist authorities and the Securitate, mainly the training of cantors when traditional confessional colleges were nationalized by the State in 1948.

⁶⁴ Pál János: Unitárius egyházvezetés 1945–1965. Egy célcsoport metamorfózisa? *Magyar Kisebbség* XVIII(2013). 1. 82–175. 157.

⁶⁵ Uo. 157.

⁶⁶ Péterffy Gyula 1974-ben papírra vetett gondolatait az unitárius énekeskönyv 9. kiadása kapcsán 2012-ben jelentették meg a Keresztény Magvető az évi 4. számának Műhely c. rovatában, azzal a megjegyzéssel, hogy azok tartalma az énekeskönyv 15-ik kiadásánál sem veszített aktualitásából, időszerűségéből. (Péterffy Gyula: *Az unitárius egyházi zene*. Keresztény Magvető CXVIII(2012). 4. 346–357.)